

Aysel Məmmədbəyli¹¹⁵
**İNGİLİS BƏDİİ MƏTNLƏRİNDƏ MODAL SÖZLƏRİN RİTORİK
STRUKTURDAKI ROLU**

Nəzəri dilçilikdə modal sözlərlə bağlı tədqiqatlar, adətən, dilin qrammatikası səviyyəsi ilə məhdudlaşmış, son dövrlərdə isə onun fonetik xüsusiyyətlərinin də mətn səviyyəsində də tədqiqata cəlb olunması diqqəti cəlb edir. Son dövrlərdə köməkçi nitq hissələri qrammatika səviyyəsindən çıxarılaraq mətn səviyyəsinə qaldırılmış, onların mətnin ritorik strukturu səviyyəsində tədqiqı geniş vüsət almışdır (4:17-18);(7);(6:135-157). Ancaq modal sözlərin dildə funksiyası daha genişdir və kommunikasiyanın mühüm faktorlarından biridir. İnformasiya vahidi mətnidir. Mətn və modallıq münasibətləri bir-biri ilə elə çulğadır ki, bütövlükdə informasiyanın verilmə məqsədinin bütün incəlikləri ifadə olunur. Modallıq həm məntiqi, həm də linqvistik kateqoriyadır; dildə onun əsas funksiyası danışanın fikrinə və ya hansısa hadisəyə münasibət ifadə etməkdən ibarətdir. Modal münasibətlər çoxspektrlidir, əslində onların morfoloji təsnifində də bəzi məsələlər hələ də açıq qalıb. Buna da səbəb morfoloji kateqoriya kimi modallığın digər köməkçi nitq hissələrindən sonra formalaşması və bu prosesin hələ də davam etməsindən ibarətdir. Buna baxmayaraq, modallıq insanların ünsiyyəti prosesində həm fonetik (prosodik), həm də morfoloji vasitələrlə ifadə olunur. Qeyd edək ki, modallığın prosodik vasitələrlə ifadəsi funksional cəhətdən heç də morfoloji modallıqdan geri qalmır, hətta bəzi məqamlarda modal sözlərin hüdudundan kənar qalan çox incə məqamları ifadə etməklə mətn semantikasını dəqiqləşdirir. Deməli, modal sözlər morfoloji səviyyədə diildəki ümumi modallığın bir hissəsini təşkil edir və onun morfoloji göstəriciləri vardır. Mətnin ritorik strukturunda həmin modal sözlər çox mühüm rola malikdir. Qeyd edək ki, modal sözlər mətnin komponentləri arasında fikri bağlılığı yarada bilən morfoloji vasitələrdir. Fikri bağlılıq isə mətnin komponentlərini hansısa modal mənə ətrafında birləşdirməklə mətnin ritorik strukturuna xidmət etmiş olur. Məsələn:

“He rubbed the cramped hand against his trousers and tried to gentle the fingers. But it would not open. Maybe it will open with the sun, he thought. Maybe it will open when the strong raw tuna is digested. If I have to have it, I will open it, cost whatever it costs. But I do not want to open it now by force. Let it open by itself and come back of its own accord. After all I abused it much in the night when it was necessary to free and untie the various lines” (Ernest Hemingway the old man and the sea. N.Y., Charles Scribner'S Sons, 1952: engli.org/resources/bilingual-books/book/25945/). Bu misalda fikir “Maybe” ətrafında cəmləşməklə bir mərkəzdən idarə olunması baş verir və hadisələrin ehtimal modallığı ətrafında təsviri baş verir. Bu xüsusiyyət mətnin hansısa bir komponenti ilə deyil, bütövlükdə mətnə ifadə olunan fikrə nəzərən əlaqələnməsi baş verir. Deməli, ehtimal modallığı bütövlükdə mikromətnin semantikasına çökür. Digər misal: “When I brought it he sipped it carefully holding the saucer close under the cup. He had probably said it so often and to so many people that it was automatic” (Raymond Chandler. The Long Goodbye. Глава 1). “Probably” (ola bilsin ki) modal sözü mətnin ikinci komponentində işlənilməsinə baxmayaraq, komponentlərə əlaqələndirici funksiyasına malikdir; bir fincan kofe və yeməyi boşqabda səliqə ilə tutaraq yeməyə başlaması fikrindən çıxış edərək belə bir fikir irəli sürülür ki, ola bilsin ki, müxtəlif adamlarla bu, tez-tez təkrar olunduğundan bu hərəkət onda avtomatlaşmış. İki komponentli mikromətdə fikrin məntiqi ardıcılığı və əlaqələnməsi o qədər güclüdür ki, mətni “probably” modal sözsüz təsəvvür etmək mükün deyil. Çünki mətn qurucusu həmin modal sözü o situasiya üçün tənzimləyib, informasiyanın struktur qəliblənməsində də bu amil müəyyənəşdirici rola malikdir. Modal sözlərin mikromətdə bu xüsusiyyəti onların mətnin əvvəlində, ortasında və ya sonunda gəlməsindən asılı olmayaraq, belə mərkəzləşdirici, əlaqələndirici funksiyası mövcud olur. Məsələnin də mahiyyəti ondadır ki, modal sözlər mikromətn kontekstində mətn semantikasına subyektin münasibətinin daşıyıcısı kimi daxil olur. Modallıq bu mənada subyektiv kateqoriyaya daxildir. 1. Perhaps I should not have been a fisherman, he thought. But that was the thing that I was born for. I must surely remember to eat the tuna after it gets light (Ernest Hemingway the old man and the sea. N.Y., Charles Scribner'S Sons, 1952: engli.org/resources/bilingual-books/book/25945/).

2. With his prayers said, and feeling much better, but suffering exactly as much, and perhaps a little more, he leaned against the wood of the bow and began, mechanically, to work the fingers of his left hand. The sun was hot now although the breeze was rising gently ((Ernest Hemingway the old man and the sea. N.Y., Charles Scribner'S Sons, 1952: engli.org/resources/bilingual-books/book/25945/).

3. “I’m terribly sorry. I’m late for an engagement.” She let the clutch in and the Rolls started to glide. “He’s just a lost dog,” she added with a cool smile. “Perhaps you can find a home for him.” (Raymond Chandler. The Long Goodbye. Глава

1). Qeyd olunan misalların hamısında bədii mətnəki obrazın hadisələrə münasibəti kontekstində modal sözlər işlənilmiş və eyni zamanda mətni bütövlüklə yaranması üçün də onların ifadə etdiyi semantik münasibətlər həlledici rola malik olur. Bədii mətnlərdən seçilən misallardan aydın olur ki, ehtimallıq bildirən modallıq daha aktiv çıxış edir. Bu da obrazın predmet və hadisələrə şəxsi münasibətin ifadəsindən və ola bilsin ki, yazıçının şəxsi intellektual səviyyəsindən irəli gəlir. Buna görə də ingilis dilində ehtimallıq modalının çalarları və ifadə vasitələri daha aktivdir. Məsələn:

1. Probably (ola bilsin ki):

“Not quite. Probably”--Mr. Tulkingshorn examines it as he speaks-- “the legal character which it has was acquired after the original hand was formed (Bleak hous by Charles Dickens : studyenglish words.com).

2. Maybe (ola bilsin ki):

Maybe if I can increase the tension just a little it will hurt him and he will jump, he thought. Now that it is daylight let him jump so that he'll fill the sacks along his backbone with air and then he cannot go deep to die. (Ernest Hemingway the old man and the sea. N.Y., Charles Scribner'S Sons, 1952: engli.org/resources/bilingual-books/book/25945/).

"It may be so, or it may not, but there is this remarkable circumstance to be noted in everything associated with my Lady Dedlock as one of a class—as one of the leaders and representatives of her little world. She supposes herself to be an inscrutable Being, quite out of the reach and ken of ordinary mortals—seeing herself in her glass, where indeed she looks so (Bleak hous by Charles Dickens :studyenglishwords.com >).

3. Could be (ola bilsin ki):

Could be I'm fond of her too in a remote sort of way. Some day she'll need me and I'll be the only guy around not holding a chisel (Raymond Chandler. The Long Goodbye. Глава 1). "Oh" modal sözü də mətnin ritorik strukturunda əlaqələndirici rol oynaya bilər:

"Oh! Don't cut my throat, sir, " I pleaded in terror. "Pray don't do it, sir." "Tell us your name!" said the man. "Quick!"

"Pip, "sir." (Bleak Hous by Charles Dickens : studyenglishwords.com).

Beləliklə, bu çənaətə gəlmək olur ki, digər nitq hissələri kimi, modal sözlər morfoloji funksiyası bazasında daha geniş funksiya yerinə yetirir. Bu, mətnin komponentləri, eləcə də ümumiyyətlə, mətnin müvafiq vahidləri arasında əlaqələndirici funksiyası ilə bağlıdır (1,249).(3);(5:17-18).

Son dövrlər mətn dilçiliyində meydana gələn mətnin ritorik struktur nəzəriyyəsində modal sözlərin ritorik strukturdakı funksiyası informasiyanın verilməsi kontekstində müəyyənləşir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyatlar:

1. Abdullayev K.M. Azərbaycan dili sintaksisinin nəzəri problemləri. Bakı Maarif Nəşriyyatı 1998.
2. Cahangirov F. İngilis və Azərbaycan dillərində modallığın struktur-semantik tədqiqi. Bakı Elm 2005.
3. Məmmədov A. Mətnin yaranmasında formal əlaqə vasitələrinin sistemi. Bakı 2001.
4. *Heywinings M. 2005, Advanced Grammar in use; A self-study referens and practice book for advansed learners of Englkish. Canbrüdge University Presss.*
5. Салькова М.А. Грамматические средства выражения когнитивно- функциональной семантики. Сборных трудов Выпуск 460. Москва 2001, 17-18
6. Lewis Diana 2018. Grammatikalizing connectives in English and discourse information structure New Trends in Grammatikalizing and language Change. John Benjamins p.p. 135-157
7. Mann Uillian C/ and Sandra A/Tompson 1987 Rhetorical Structure Thory: A Theory of Text orqanization . :C: Report RS 87-190 Marina del Rey CA Informastion Sciens Institute/ University of Southem California

XÜLASƏ

Nəzəri dilçilikdə modal sözlərlə bağlı tədqiqatlar, adətən, dilin qrammatikası səviyyəsi ilə məhdudlaşdırılmışdır. Son dövrlərdə köməkçi nitq hissələri qrammatika səviyyəsindən çıxarılaq mətn səviyyəsinə qaldırılmış, onların mətnin ritorik strukturunu səviyyəsində tədqiqi geniş vüsət almışdır.

Modallıq həm məntiqi, həm də lingvistik kateqoriyadır; dildə onun əsas funksiyası danışanın fikrinə və ya hansısa hadisəyə münasibət ifadə etməkdən ibarətdir. Modal münasibətlər çoxspektrlidir, əslində onların morfoloji təsnifində də bəzi məsələlər hələ də açıq qalıb. Buna da səbəb morfoloji kateqoriya kimi modallığın digər köməkçi nitq hissələrindən sonra formalaşması və bu prosesin hələ də davam etməsindən ibarətdir. Buna baxmayaraq, modallıq insanların ünsiyyəti prosesində həm fonetik (prosodik), həm də morfoloji vasitələrlə ifadə olunur. Modallığın mətnin ritorik strukturundakı rolu daha qlobal səviyyəni –mətn səviyyəsini əhatə edir. Digər köməkçi nitq hissələri kimi modal sözlərin ritorik strukturdakı funksiyası dil vahidlərini əlaqələndirmə ilə bağlıdır. Bu funksiya ritorik strukturdakı çoxsaylı əlaqələndirmə vahidlərindən birini əhatə edir.

Açar sözlər: Mətn, modal sözlər, ritorik struktur, informasiya, əlaqələnmə, morfoloji səviyyə, qrammatik səviyyə.

РОЛЬ МОДАЛЬНЫХ СЛОВ В РИТОРИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЕ АНГЛИЙСКИХ ЛИТЕРАТУРНЫХ ТЕКСТОВ

Резюме

В теоретической лингвистике исследования модальных слов обычно ограничиваются уровнем грамматики языка. В последнее время вспомогательные части речи выведены с грамматического уровня на уровень текста, их исследование на уровне риторической структуры текста получило широкое распространение.

Модальность является одновременно логической и лингвистической категорией; его основная функция в языке состоит в том, чтобы выразить мнение или выразить отношение говорящего к событию. Модальные отношения многогранны, фактически остаются открытыми некоторые вопросы их морфологической классификации. Причина этого в том, что модальность как морфологическая категория образовалась после других вспомогательных частей речи, и этот процесс продолжается до сих пор. Однако модальность выражается в процессе человеческого общения как фонетическими (просодическими), так и морфологическими средствами. Роль модальности в риторической структуре текста распространяется на более глобальный уровень - уровень текста. Как и другие вспомогательные части речи, функция модальных слов в риторической структуре связана с согласованием языковых единиц. Эта функция охватывает одну из многих единиц координации в риторической структуре.

Ключевые слова: текст, модальные слова, риторическая структура, информация, связь, морфологический уровень, грамматический уровень.

THE ROLE OF MODAL WORDS IN THE RHETORICAL STRUCTURE OF ENGLISH LITERARY TEXTS

Summary

In theoretical linguistics, the study of modal words is usually limited to the level of the language grammar. Recently, auxiliary parts of speech have been moved from the grammatical level to the level of the text, their study at the level of the rhetorical structure of the text has become widespread.

Modality is both a logical and a linguistic category; its main function in language is to express an opinion or express the speaker's attitude towards an event. Modal relations are multifaceted; in fact, some questions of their morphological classification remain open. The reason for this is, that modality as a morphological category was formed after other auxiliary parts of speech, and this process continues to. Despite this, modality is expressed in the process of human communication both by phonetic (prosodic) and morphological means. The role of modality in the rhetorical structure of the text extends to a more global level - the level of the text. Like other auxiliary parts of speech, the function of modal words in a rhetorical structure is associated with the coordination of language units. This function covers one of the many units of coordination in a rhetorical structure.

Keywords: Text, modal words, rhetorical structure, information, connection, morphological level, grammatical level.

RƏYÇİ: dos. T.Əliyev